

tereprendezésekkel és építkezésekkel erősen bolygatott lelőhelynek még kutatásra alkalmas részei is lehetnek.

TANKÓ KÁROLY

20. Ács, Kovács-rétek (KÖH 67065)

(Fejér megye) B, Ró, Á

Szélerőműpark építéséhez kapcsolódóan a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat szakemberei két ütemben megelőző régészeti feltárást végeztek a lelőhelyen 2009. október 21. és 2010. április 13. között, 7339 m²-en.

A vizsgált terület a Komárom-Esztergomi-síkság területén, Ácstól 2 km-re DNy-ra található. Ez a terület alacsony helyzetű, gyengén tagolt teraszos hordalékkúp-síkság. A lelőhelyet a szélerőműpark építését megelőző terepbejáráskor fedezték fel, de K-i részét már jóval korábban megbolygatták egy nagyméretű vízgyűjtő árokkal. A területből kiemelkedő, összeérő dombokon és a közöttük lévő több kisebb vízjárta mélyedésben egyaránt sok régészeti jelenség volt, amelyek több korszakhoz sorolhatók, de az egyes lelőhelyeket csak részben lehet elkülöníteni. A terepbejárási adatok és a feltárási eredmények összevetése alapján a dűlőúttól D-re húzódó magas, K-Ny irányú dombon lehet legintenzívebb a lelőhelykomplexum. A vizsgált terület Ny-i részén római kori, középső részén bronzkori, míg K-i zónájában elsősorban Árpád-kori emlékeket találtak.

A lelőhely Ny-i részén egy rendkívül intenzív késő római település képe bontakozott ki, amelynek nagyon sok árkát, veremházát sikerült azonosítanunk és feltárunk. A földbe vájt struktúrákon kívül felszíni épületekhez tartozó cölöplyukakat is azonosítottunk. A római település használati idejét elsősorban az edénytöredékek alapján határoztuk meg, amit a zömmel szórványként előkerült több mint 50 érme alapján tudunk a 300–360 közötti időszakra szűkíteni. A lelőhely K-i része a hatástanulmányban jelzett mélyen fekvő zónához tartozik, ezért volt váratlan számunkra a régészeti jelenségek sokasága. A korábban megfigyelt római telepobjektumok helyett itt elsősorban őskori (késő bronzkori) és Árpád-kori emlékek kerültek napvilágra. A késő bronzkori telepobjektumok kevés, de jól keltezhető leletanyagot tartalmaztak, amelyek az urnamezős kultúrához sorolhatók. A korszak egyik legérdekesebb jelensége egy nagyméretű, cölöpszerkezetes, leégett ház részlete.

Az újkori vízgyűjtő árok melletti területen található régészeti jelenségek feltárást és dokumentációját a magas talajvízszint nehezítette. Ezen a szakaszon Árpád-kori településhez tartozó árkok hálózták be a területet. Ugyanitt további két szabadtéri kemence, a közelükben pedig két veremház került elő. Az egyik, feltételezhetően műhelyként értelmezhető veremházhoz két 110 cm átmérőjű, patkó alakú kemence tartozott. A most megismert Árpád-kori településrészletet a 12. században lakhatták, amit a kerámiatárgyak mellett a szórványként előkerült III. Béla érem támaszt alá.

A későbbiekben még egy kábelárok nyomvonalának feltárása kapcsán egyértelművé vált, hogy az Árpád-kori település objektumai a közeli homokhátra is felfutnak, az árok 60 cm-es szélessége azonban a település belső szerkezetének tüzetesebb megismerését már nem tette lehetővé.

Az elsődleges feldolgozás után a leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumba kerül végleges elhelyezésre.

Munkatársak: Petkes Zsolt régész; Falchetto Alfréd, Grósz Edit, Kecskés Balázs, Nagy Ferenc, Novák Béla, Peuser Lóránt, Vámos Balázs és Vollenfő Viktor technikusok.

CZIFRA SZABOLCS – KISJUHÁSZ VIKTÓRIA

21. Ács, Öbölküti-dűlő (KÖH 67073)

(Fejér megye) Ró

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat 2009. november 19. és 2010. április 9. között megelőző feltárást végzett a lelőhelyen, 12 884 m²-en. A kutatást szélerőműpark építése tette szükségessé.

A lelőhely Ács és Bábolna között helyezkedik el, az M1 autópályához közel, egy egykori vízfolyás É-D-i irányú völgyében, a terület legmélyebb részén. A feltárást során egy másik, K-Ny-i irányú medret is találtunk. Ez a patakmeder keresztbe vágta a települést, az itt talált nagyméretű cölöphelyek alapján egy cölöp- vagy pallóhid vezetett át rajta. A település közvetlen környezete minden bizonnyal egyébként is vízben bővelkedő lehetett, erre utal a humuszréteg vastagságának erőteljes hullámlása (az É-i részen 170 cm, a D-i részen 30 cm) és az altalajban található sóderes üledékfoltok is. A lelőhely azon részét, ahol a település fekszik, D-i irányból egy kis dombvonulat határolja; Ny-i irányból egy lankásabb magaslat emelkedik ki, melynek platószerű, sík tetején került elő a temető. Ettől mintegy 1,5 km távolságra egy használaton kívüli sóderbánya található. A feltárt terület határán É-ről és K-ről kiszáradt patakmedrekkel szabdaltsíkság terül el, ezen fekszik a település feltáratlan része, melyet a beruházás érintetlenül hagyott. A lelőhely ez irányú kiterjedését a feltárást alatt végzett felszíni gyűjtések és fémkereső műszeres kutatás is igazolta. Nagyszámú római kori cseréptöredék mellett számos kisbronz is került elő a lelőhelytől ÉK-i irányban.

Az É-D irányú gyűjtőúton, a platformhoz vezető úton és a platform nagy részén egy 4–5. századi település részletét tártuk föl. A platform É-i részén és az onnan induló K-Ny-i irányú út területén a településhez tartozó temető sírjait találtuk meg.

A lelőhelynek egyértelmű É-i határa nincs, a humusz vastagsága itt meghaladja a 170 cm-t, ezen a részen a régészeti objektumok ritkultak, végül egy keskeny vízelvezető árok mentén zártuk le a feltárási területet. A D-i oldalon is hasonlóan zárul a település: utolsó egyértelműen azonosított lakóépületei a temetőtől mintegy 150–200 m távolságra vannak. Közöttük

körkörös és sugaras elrendezésű árkokat tártunk fel. A körkörös elrendezésű árkok közül egy a temetőhöz tartozó kerítőárok lehetett, a többi – elhelyezkedése, és a körív iránya alapján – nyitott szérúhöz, vagy karámhoz tartozhatott.

A település

Az árkok között három nagyobb méretű, földbe ásott kemence is előkerült. Szerkezetük két, közvetlenül egymás mellé ásott négyszögletes gödörből áll, melyek közül az egyik maga a kemence. A beomlott kupola vörös, égett omladéka alatt vastag hamus és szenes rétegek váltakoztak. A szemközti gödörben égetés nyoma nem látszott, ide nyílt a kemence szája, ennek maradványait sikerült megtalálni.

A település leggyakoribb objektumtípusa a különböző formájú, méretű és funkciójú árkok. Ezek nagy része V-keresztmetszetű, meredek falú, keskeny, egyenes vonalú. Egy-két helyen ezek az árkok egymás mellett, párhuzamosan futottak tovább. Az ilyen árokcsoportok mentén találtunk olyan, mély, egyenes falú és aljú gödröket, melyek minden bizonnyal vízgyűjtő ciszternaként szolgálhattak. Az árkok másik típusa a lejtősebb falú, U-keresztmetszetű kerítőárok, mely tartozhatott, karámhoz, színhez, vagy más gazdasági épülethez.

A település gödreinek egykori funkcióját nehéz megállapítani. A viszonylag mély (150–170 cm), szűk szájú, méhkas alakú, tapasztott oldalú vermek gabona tárolására szolgáltak, de később legtöbbször hulladék-gödörként használták fel azokat. Több ilyen gödörben találtunk állatcsontokat, konyhai hulladék formájában sertés, szárnyas, birka és szarvasmarha csontjait, de három esetben kutyacsontok is kerültek elő. Másik típus a fent már említett, árkokhoz kapcsolható ciszternák csoportja. A település ÉK-i részén, két nagyon mély, egyenes falú gödör került elő, ároktól függetlenül, minden bizonnyal rétegvízre ásott kút lehetett.

A település ÉK-i részén nem találtunk lakó vagy gazdasági épületekre utaló objektumokat, kizárólag árkokat, árokrendszereket, gödröket tártunk fel. A 13. és a 15. árokból (melyek többszörösen összetettek voltak) és ezek környékéről nagy mennyiségű építési törmelék került elő. A római provinciális építkezésekre jellemző nem, vagy csak alig megmunkált mészkődarabok mellett tetőcserep-maradványok, padlófűtés tégláinak töredékei és egy kémény oromdísze is előkerült. Kőépítkezésre utaló egyéb nyomot, vagy kőépület alapját nem sikerült megtalálni. A lakó és gazdasági épületek maradványai a patakmeder két oldalán jelentkeztek először.

Az épített objektumok között szerkezet szempontjából két fő típust sikerült megkülönböztetnünk.

Az egyik egyszerű, félig földbe mélyített épület, mely ágasfás-szelemenés tetővel rendelkezik, felmenő fala vesszőfonatos, paticsos szerkezetű. Az egyik ilyen típusú épület esetében egykori álló fal maradványait is sikerült föltárni. Az álló fal szintjén 25–30 cm vastag vörös patics és agyagréteg feküdt, az egykori épület

beomlott falmaradványai. Az omladékréteg alatt megtaláltuk a padló szintjét, mely tapasztott agyagból készült. A padlóban minden esetben sikerült megtalálni az egykori vesszőfonatos falszerkezet 2–3 cm átmérőjű karólyukait. Ezek az épületek kisméretűek, 3,5×3,5 m-es alaprajzuk négyszögletes. Ilyen típusú épületből többet is sikerült föltárni. A legjobb állapotú padló szintjén egy olyan cölöplyuk került elő, melyben famaradványokat találtunk. Említésre méltó, hogy a hagyományos földfalazat mellett a tetőfedésre már nem a hagyományos technikákat, nádazást, vagy zsuppolást alkalmaztak. A házak omladékában előkerült maradványok alapján agyagból égetett tetőcserepeket használtak.

A másik típusú épületből összesen kettő került elő. Ezek teljesen az egykori felszínre épült, felmenő falú, cölöpszerkezetes házak voltak. Tetőszerkezetük három sor cölöpön nyugodott, minden bizonnyal koszorúgerendás megoldású nyeregterővel rendelkeztek. A ház alaprajza téglalap, mely három sor cölöplyukból áll össze, mind a három sorban négy nagyméretű cölöphely van. A falszerkezetre utaló nyomok sajnos itt teljesen hiányoztak, hiszen itt nem volt ásott gödör, ami a beomlott falmaradványt megőrizte volna. Egyetlen helyen sikerült álló falmaradványt találni, ezt azonban még a dokumentálás előtt egy munkás eltaposta. A falmaradvány körül vékony paticsréteg volt, ez alapján vesszőfonatos földfalazatú épület lehetett.

A földbe mélyített típusú házaktól eltérően itt döngölt földpadlót találtunk, sajnos csak foltokban. Ezekben a házakban több kisméretű kemence és kisebb méretű gödör is volt. Az épület két rövidebbik oldalán (É-i és D-i oldalak) keskeny, hosszúkás, téglalap alakú gödrök helyezkedtek el, zsíros tapintású szenes réteggel betöltve, ami a falhoz tartozó alapozási árok lehetett, esetleg a talpgerenda árka. A talpgerendás szerkezet magyarázatot adhat a kisméretű karólyukak hiányára ennél a típusnál.

A temető

A telephez tartozó temetőrészletben mintegy 40 sírt tártunk fel. A sírok kevés kivétellel É–D-i tájolásúak voltak, néhány fordított tájolású volt, a temető ÉNy-i részén pedig Ny-i irányba fordultak el a sírok. A sírgödrök mélysége nem volt nagy, a recens felszínhez viszonyított 30–50 cm átlag mellett két esetben fordult elő 1 m-nél mélyebb sírgödör. A mélyebb sírok gödreinek mérete és alakja is eltérő volt a többitől. A sírok nagy része nagyméretű, 70 cm széles 240–270 cm hosszú. A két mélyebb gödröt 100 cm mélységben 40–50 cm széles padkával látták el, feltételezem, hogy e két temetkezés koporsós lehetett. A vázak mindegyike nyújtott helyzetben, hátán feküdt, a karok a test mellett vagy a medencén összezárvan.

A temetkezések, kettő kivételével, bolygatatlanok voltak, a két kirabolt sír egyike rendkívül bolygatott állapotban került elő, számos csont hiányzott, mellékletként egy üvegpohár töredékeit találtuk benne. A másik

sírt kevésbé bolygatták meg, a koponya mellett még a bronzfibulát is benne hagyták.

A település DK-i részén az egyik hosszú lefutású, széles, mély árokból égett folt mellett, állatcsontok közül került elő egy háton fekvő, nyújtott testhelyzetű emberi csontváz. A helyzete temetkezésre utal, az elhelyezés azonban nem. Mellékletet nem találtunk.

A leletanyag

A településről előkerült leletek között figyelemre méltó mennyiségben találhatóak kis bronzok. A feltárás területéről és környékéről több mint 50 db érme került elő. További fémtárgyak közül említésre méltó egy dárda, vagy gerely kisméretű nyéltüskés vashegye.

A kerámiaanyag eloszlása alapján a település legintenzívebb része az egykori patak két oldalának közelében található. A temető közvetlen környezetében feltárt árokrendszerek és kemencék csaknem teljesen üresek voltak, hasonlóan a település DK-i részén feltárt árokhoz.

A kerámiaanyag nagy része durva háztartási edények töredékei, sok köztük a kézzel formált főzőedény, de szép számmal akadnak kézi korongon készült tálak, poharak, egyfülű korsók is. Kiemelkedő leletként említhető két szürke, szemcsés felületű, vékony falú, horpasztott csésze, sárgászöld mázas, szintén szemcsés, dörzstál töredékei, és nagyon csekély számú terra sigillata.

Az állatcsontok nagy része a telep É-i részének árkaiból és gödrökből került elő. A településen haszonállatként disznót, szarvasmarhát, juhot, szárnyasokat, háziállatként kutyát tartottak.

A temető 40 temetkezéséből 37-ben volt melléklet, mind a 37 sírban volt különböző méretű vascsat, ill. annak töredékei, egy sírban pedig bronzból készült nyitott kör alakú csat. Majd' mindegyik váz mellett találtunk vaskést, egyik közülük érdekes bronz markolatgyűrűvel volt ellátva. Kevés kivétellel a sírokba pénzdarabokat is tettek mellékletként, gyakran a halott kezében, vagy a dereka körül kerül elő, talán valamiféle erszényben elhelyezve. Az egyik sír földjében elszórva is találtunk érméket. A sírokban jellegzetes viseleti darabokat is feltártunk. Négy sírban volt a római viseletre jellemző hagymafejes fibula, ez a típus a medence környékén, vagy a lengőbordák mellett helyezkedett el, vagyis a ruhát deréktájon, oldalt fogta össze. A másik típus a kelta viseletre jellemző számszerű alakú fibula volt, ilyenből 3 került elő. Ez a típus inkább fiatal nők sírjára jellemző és a váll környékéről került elő, vagyis a ruhát fent a vállon fogta össze. Hasonló módon viselték a harmadik fajta fibulát, mely a három közül a legegyszerűbb típus. A fiatal nők másik jellegzetes viseleti darabja a bronzhuzalon csüngő, lunula alakú bronz-, vagy ezüst-medál. A három csecsemősír legfőbb leletei a fehér kalcidon-, bronz-, borostyán-, vagy leggyakrabban sötétkék üveggyöngyök voltak, melyek köles, borsó vagy babszem méretben kerültek elő. A legnagyobbak között találtunk szemesgyöngyöket és bronzhuzallal díszítetteket is. A csecsemősírokból csontanyag nem került elő.

A három előkerült gyűrű közül kettő pecsétgyűrű, egy vas és egy bronz ugyanazon sírból. A harmadik egy feliratos ezüst hüvelykujj gyűrű VIVA SXARDECA felirattal. Említésre méltó még, hogy az egyik sírban egy sérült lábú férfi mellett ládika zárja, lábánál pedig kutyájának teljes csontváza került elő. Egy másik különleges sírban két fiatal lány csontváza feküdt, mindkettőnél fibula, nyaklánc, ill. nyakpereg alkotta a mellékleteket. Az egyikük mellett durva kidolgozású orsógomb feküdt, míg a másik a fejét halomba rakott birka lábközépcson-tonkon nyugtatta. Edénymelléklet csak két sírből származott, ezek háztartásokban használt durva kidolgozású, kisméretű fazekak, ill. egy a kelta formavilágot idéző kétfülű edény voltak.

A leletanyag a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat budapesti regionális irodájában történő elsődleges feldolgozás után a Magyar Nemzeti Múzeumba kerül végleges elhelyezésre.

Munkatársak: Petkes Zsolt régész, Bányász Diána, Kecskés Balázs, Vámos Balázs, Volentér Viktor, Grósz Edit, Falchetto Alfréd technikusok. A geodéziai felmérést a Geoservice Kft. végezte.

FÚKÖH DÁNIEL

22. Badacsonytomaj, Pap-rét (KÖH 7099)

(Veszprém megye) B, Ró, Á

A lelőhely a Badacsony D-i lábánál fekszik, a Balaton-tól É-ra. A vizsgált területeken a térszín D-re lejt, két kisebb teraszt alkotva. A terület geológiai és talajtani rétegzettségére igen változatos. Ennek magyarázata, hogy hegylábi területéről van szó, a hegyről lemosódó talaj és lejtőhordalék (kövek, aprózódott bazalt) a mélyebben fekvő területeket feltöltötte. A mélyebben fekvő területeken a Balaton vízszintjének ingadozása következtében lápos, mocsaras terület is lehetett. A terület jelenlegi formáját nagyban befolyásolta, hogy korábban itt teraszos szőlőművelés folyt, egészen az 1990-es évek végéig. A korábbi szőlőművelés nyomai mind a humuszban, mind az altalajban jól megfigyelhetők voltak.

A lelőhely 1895-ben vált ismertté, ekkor kerültek elő az első falmaradványok, árokásás közben. Erről Kuzsinszky Bálint számol be *A Balaton környékének archeológiája* című munkájában. Ezt követően 1929-ben a területéről útépitéshez hordtak földet, ekkor újabb falak kerültek elő, ill. pusztultak el. 1967-ben Kalicz Nándor és Bakay Kornél a Veszprém megyei Régészeti Topográfiahoz kapcsolódó terepbejárások során a területen áthaladó vizesárokból szintén római kori falakat figyelt meg.

Beruházáshoz kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány részeként 2008-ban geofizikai kutatást végzett a KÖSZ megbízásából a Fractal Bt.; a hatástanulmányt Stibrányi Máté készítette el.

A mágneses kutatás és a hatástanulmányban leírtak alapján kb. 6 ha-os beruházási területen 5000 m² összfe-